

ZRÍNYI-LEVELEK, AMELYEKET NEM ZRÍNYI ÍRT

Tudjuk, milyen hosszú és szenvedélyes pereskedés folyt a Széchy-család és a Zrínyi-testvérek, mint leányágon Széchy-leszármazottak között.¹ A birtokügyi per megjárta a különböző bírói fórumokat, a felek kérvényekkel fordultak magához a királyhoz, kísérlet történt békés egyeztetésre is, de egyik fél sem akart engedni a maga igazából. 1659-ben Zrínyi Miklós megpróbálkozott azzal is, hogy ügye számára megszerezze az országgyűlés támogatását. Úgy vélte, a számára kedvező döntés halogatása törvénytelen, s mint ilyen a nemesi szabadságnak sérelme, méltó tehát arra, hogy az országgyűlés gravamenként foglalkozzék vele és elintézését követelje a királytól. Két ilyen levelet ismerünk, amelyeket Zrínyi 1659. június 24-én megyékhez intézett azzal a kéréssel, hogy követeik tegyék magukévá az ő ügyét az országgyűlésen. Az egyiket Győr megyének küldte (ezt Ráth Károly közölte 1860-ban),² a másikat Szepesnek (Thaly Kálmán közlése 1873-ban).³ A két levél szövege lényegtelen különbségektől eltekintve, megegyezik egymással; föltételezhető, hogy hasonló levelek mentek a többi megyékhez is, de ezek nem maradtak fenn.

Itt most minket nem a levelek tartalma érdekel közelebbről, hanem stílusa. A szenvedélyes hang, ami kicsendül belőlük, megfelelhette Zrínyi egyéniségének: „Hallottam szegény, csaknem utolsó veszélyben jutott hazánkban sokaknak hazánk törvénye, közönséges szabadságunk sérelmivel való panaszkodat...” „Mi lehet fájdalmasabb, mint amit másoknak közönségesen országunk bírái kiadnak, attul minket megfosztani. Mert vagy igazság cselekedetek, vagy igazságtalanság, ha az első, mért fosztanak meg attul, hűttel való kötelesség és írott törvényünk s az mindennapi continuatiojok ellen, ha az utolsó, mért cselekszik lölkök veszedelmével és hazánk törvénye sérelmivel?”

Másrészt azonban az első pillanatra föltűnik a szövegnek két olyan sajátossága, ami ellenkezik Zrínyi szokásos stílusával. Az egyik a mondatok rendkívüli hosszúsága és komplikáltsága (tíz-húsz soros mondatok, tele közbeszúrásokkal), a másik a latin szavak és kifejezések halmozása: „Az mely ilyen, hogy magam, öcsém uram és a több leányág nevével (mivel megboldogult asszonyunk anyánk néhai Széchy Tamás uram leánya volt, az a többi is az szerint) harmadik esztendeje már kezdettünk volt personalis uramtul vett divisionale mandatum mellett egy pört ítélő mester előtt az néhai Széchy Dénes uram özvegye és fiai ellen, ki egy volt asszonyunk anyánkkal, apával és anyával, az mely parancsolatot mind azért hogy... (stb.)” „Voltak némely követ atyánkfiainak oly instructiója, hogy az fölyül említett 11. articulus anni 1630 propter raritatem celebrationis iudiciorum octavium ad plures gradus cum exclusione remediorum extendáltassék, de propter privata interesse némelyek operatiója által csak abban maradt, bocsássa oly instructióval követit, hogy azon explicáltván articulus, extendáltassék cum exclusione remediorum ad plures gradus... (stb.)”

Igy Zrínyi sohasem írt.

Világosan kiténik ez akkor, ha a levél legfeltűnőbb és összehasonlításra legalkalmasabb jellemvonását, halmozott *latinizmusát* összehasonlítjuk Zrínyi többi magyar nyelvű levelével. Mégpedig elsősorban azokkal a levelekkel, amelyeket *teljes egészükben a maga kezével írt*, tehát közvetlen fogalmazásukhoz kétség nem fér. Ezek a levelek páratlanul változatosak, sokszínűek, kezdve az egyszerű, hétköznapi közlésektől, a szívet kitérő, költői szépségekre emelkedő megnyilatkozásokig.

A levelek első csoportja természetesen a családi levelek lennének. A feleségéhez és öccséhez írt levelekben várhatnánk egyéniségének és ezzel leghitelesebb, legmesterkéletlenebb nyelvének tükröződését. Sajnos azonban egyetlen ilyen levelet sem ismerünk ma, a Zrínyi-levéltárral együtt ezek a levelek is vagy elpusztultak, vagy valahol kölföldön lappanganak. Hasonlóképpen nem ismerjük azt a nagyszámú és nyilvánvalóan nagyon jellemző levelet

¹ KLANICZAY TIBOR: Zrínyi Miklós. Bp. 1954. 420–421.

² Magyar Történelmi Tár 7. k. 251–253.

³ Századok 1873. 133–136.

sem, amelyeket bizalmasához, Wittnyédy Istvánhoz írt, és amelyekről csak Wittnyédy válasz-leveleiből van tudomásunk.

A fennmaradt magyar nyelvű levelek legnagyobb csoportját így a Batthyány Ádámhoz írt levelek teszik.⁴ Zrínyi húsz éven keresztül állt elég sűrű levelezésben ezzel a rokonával és atyai barátjával. A levelek a mindennapi élet ügyeit érintik, — amennyiben Zrínyi számára a török elleni szinte állandó kisebb hadi vállalkozások, lesvetések, rajtaütések, védekezések is a mindennapi élet eseményei voltak. Híradások, főhíráskok hadi vállalkozásokban való részvételre, jobbjágyúgyek, katonai túlkapások és hasonlók. Irodalmi cél, tudatos írásművészetre való törekvés itt egyáltalán nem jött szóba. Még az az érzelmi túlfűtöttség, belső izzás is, ami Zrínyi egész lényét jellemezte, csak olykor-olykor bukkan föl bennük, ha valami sérelem éri, surlódás esik köztük, vagy az élet boldog, boldogtalan fordulatai, házasság halál, mélyebb bepillantás számára tárják föl a lelkét. Ezek a levelek tükrözik tehát a leg-hívebben Zrínyi nyelvét. Nem azt a nyelvet, amelyet irodalmi kifejező formául választott, hanem amelyen beszélt: anyanyelvét. Szinte az akcentusát érezhetjük ki belőlük.

Világos fogalmazás, és főleg a *szókincs teljes magyarsága* a legjellemzőbb vonásai ennek a nyelvnek. Csak egy példát az összehasonlítás kedvéért: „Isten bizonságom, soha az Kegyelmed ebének is tudva nem vétettem, nem hogy emberének, de ha vétettem, kész vagyok eleget tenni, Kegyelmedet is megkövetni. Ne illessen tehát Kegyelmed, Édes Bátyám Uram, ennyi bosszúsággal, gyalázatos levelekkel, főképpen mast atyámfiaitul mely nehezen kell szenvednem, az kitül jót várnék, mikor az feleségem halála miatt vagyok buban, gondolja meg Kegyelmed.”⁵

A Batthyány Ádámhoz írt sajátkezű levelekben nagyon kevés latin szót találunk, kifejezést, fordulatot még kevesebbet. Egyéb idegen nyelvből vett kölcsönszóra meg éppen alig akadunk. Ami latin szó előfordul ezekben a levelekben (58 levélben mindössze 38 különböző szó), nagy részében alig nevezhető latinizmusnak, inkább egyszerű jövevényszónak tekinthető. Sokszor olyanok, amelyeket ma is természetesen használunk mindennapi beszédünkben, pedig magyar szóval is kifejezhetnénk magunkat helyettük: terminus, dátum, informál, információ, consecuencia. Más szavak meg olyanok, amelyek helyett a nyelvújítás előtti kor nem is tudott mást mondani: includál, satisfactio, supplicatio, resolutio, praedidium. Előfordul egy-két tisztséget jelölő (residens, palatinus) és más szakkifejezés (citatus), főleg pedig olyan szavak, amelyeket akkor teljesen meghonosultaknak éreztek, nem idegennek: gratia, discursus, commendál, confidentia, assistentia, electio, instructio, respectus, correspondéál, particularis, opinio).⁶ De még ha valamennyi előforduló latin szót állítjuk is arányba a levelek teljes magyar szóanyagával, akkor is azt találjuk, hogy a levelek szövegének csak alig több mint egy százalékát teszik ki a latin szavak.

A többi fennmaradt sajátkezű levél címzetek szerint a következőképpen oszlik meg: Eszterházy Miklós nádorhoz, Eszterházy Lászlóhoz és Pálhoz, meg Lippay György primáshoz írt levél kettő-kettő, Csáky Istvánhoz, Wesselényi nádorhoz és Mednyánszkyhoz egy-egy, végül II. Rákóczy Györgyhez hét levél.⁷ Jelentékenyebb csoportot tehát csak az erdélyi fejedelemnek írt, többnyire terjedelmesebb levelek alkotnak, a többi együttvéve is csak tizenegy, elenyészően csekély a Batthyány-féle levelekkel szemben, nehezebb is megbízható következtetések levonni belőlük.

Ha a tizenegy levelet egy csoportnak vesszük, azt találjuk, hogy átlagban két-háromszor annyi bennük a latin szó, mint a Batthyányhoz írt levelekben, de természetesen nagy bennük a változatosság. Ugyanúgy, mint ahogy a Batthyányhoz küldött levelekben is van olyan, amelyben egyetlen latin szóra sem bukkanunk, máshol meg viszonylag megnövekszik az arányuk, itt is így van. A Wesselényi nádornak írt levélben⁸ nincs egyetlen egy latin szó sem, a Csáky Istvánnak,⁹ Mednyánszkyknak¹⁰ írtakban és az egyik Lippay-féle levélben¹¹ alig van, ugyanakkor a másik Lippay-levélben¹² és az Eszterházyakkal¹³ váltottakban meg-lépően sok latin szó bukkan elő. Lehet ez pusztán véletlen is ilyen kisszámú levélnél, de az is bizonyos, hogy *minél inkább távolodik a levél tárgya, a közlés módja a mindennapi életől, minél ünnepélyesebbé lesz, vagy pedig a politika és jog területére tér, természetszerűen növekszik nemcsak*

⁴ A két Zrínyi Miklós körmendi levelei. Közvetési IVÁNYI BÉLA. Bp. 1943.

⁵ IVÁNYI I. m. 287.

⁶ A felsoroltakon kívül előforduló többi latin szó: alienatio, accedál, conferál, commenda, convincál, conformál, complanál, interponál, intercessio, ordinancia, patrocinium, profetia, punctaliter, scandalizál.

⁷ A Zrínyi-levelek anyagát a *Zrínyi Miklós összes művei* c. sajtó alatt levő munkából vettük.

⁸ 1664. márc. 11.

⁹ 1663. ápr. 28.

¹⁰ 1654. febr. 23.

¹¹ É. n. okt. 3.

¹² 1654. hónap nélkül 14.

¹³ Eszterházy Miklósnak: 1642 jun. 12. és [1645] aug. 22. — Eszterházy Lászlónak [1646] jan. 12. és [1652] márc. 24. — Eszterházy Pálnak 1663. dec. 30. és 1664. ápr. 11.

a latin szakkifejezések száma, hanem a stílus mesterkéltége is s ezzel latinizmusa. Jellemző ebben a tekintetben a Lippay primásnak írt két levél. Az egyikben Zrínyi virágok küldéséről ír hosszasan, ebben a levélben a latin szavak aránya a szokásos minimális szinten mozog. A másikban szerencsét kíván a helytartói kinevezéshez, nyilvánvalóan nem őszinte örömmel, hiszen tudjuk, Zrínyi mennyire gyűlölte a primást és mennyire nem volt szíve szerint helytartói megbízatása.¹⁴ Az őszinteség hiánya, a mesterkéltség erősen emeli a latin szavak arányát.

A II. Rákóczy Györgyhöz írt levelek csoportjában emelkedik a legmagasabbra a latin szavak aránya, körülbelül négy százalékra. Mindössze hét levélről van szó, de közülük néhány olyan terjedelmes, hogy együttvéve körülbelül egyharmadát teszik a Batthyány-féle levelek összes terjedelmének, így itt már nem tekinthetjük pusztá véletlennek, hogy átlagban négyszer annyi latin szót használ írójuk, mint a Batthyáynak írtakban. Talán nem kell azért tudatos eljárást keresnünk ebben, de bizonyos, hogy a címzett magas állásának megfelelő tisztelet, a tárgy fontossága itt fokozottabb ünnepelességgel jár, s ezért a többi levelénél nagyobb mértékben hatol beléjük a latin, vagy helyesebben talán latinus szókincs, több az akaratlan vagy szándékos kölcsönzés az igazi irodalmi nyelvből, a latinból.

Mégis egy bizonyos, hogy Zrínyi leveleinek stílusa a maga kezével írt levelekben mindig megőrizte erős magyarosságát, nem halmozza a latin szavakat és főleg nagyon ritkán fordulnak elő írásában latin kifejezések. Nagyon kevés kivétellel magyarosan ragozza, tehát pusztán kölcsönzavakként használja a latin szokat.

Egyetlen olyan levelét ismerjük Zrínyinek, amely a latinizmusok szempontjából elég nagy fokban teltesz a többiekén. Ez az, amely a Teleki-család marosvásárhelyi levéltárában maradt fenn. Címzettje ismeretlen. A levél nem eredeti, hanem egykorú másolat, de az eredetije kétségtelenül Zrínyi sajátkezű írása volt, erre vall a levélnek egész hangja, a végéhez fűzött verssorok és a két részletben való írás (1663. május 2. és 15.). A levél szövegének több mint egyhatoda latin szavakból áll, csakhogy ezeknek kétharmada nem a magyar stílus latinizmusa, hanem egyszerűen latin nyelvű idézet, verssorok vagy mondatok. De még ha ezeket le is számítjuk, akkor is bizonyos, hogy a szerző közel kétszer annyi latin szót használ benne, mint a leglatinusabb levélcsoportban, a Rákóczynak írt levelekben. És mégis Zrínyi legsajátabb megnyilatkozásai közé tartozik, semmi rokonsága sincs a megyékhez írt levél körmönfont jogászkodásával. Zrínyi valóságos hitvallása ez céljairól, egész lelkivilágáról, izzásig hevült belsejének olyan szenvedélyes föltárása, amelyhez legfeljebb a királyhoz írt utolsó, latin nyelvű levelének zárósorai foghatók.¹⁵ A latin és magyar nyelvet egyforma könnyen kezelő író mintha itt össze akarta volna ötvözni egyetlen egységbe mindkét nyelven való írásainak stílári szépségeit, klasszikus műveltségének szíporakázását egy nagy búcsúlevélben, mikor ultro provocalja a fátumot.

*

Vessünk most egy pillantást Zrínyinek azokra a magyar leveleire, amelyeket *nem a maga kezével írt, hanem íródeákjaival* íratott meg. Leveleinek nagyobb fele ilyen. Ha ismét a legnagyobb számú csoportot, a Batthyány Ádámhoz írottakat vizsgáljuk meg, és a fentiek mintájára megint csak a latinizmusok szempontjából, arra a meglepő eredményre jutunk, hogy átlagban kétszer annyi a latin szó bennük, mint a sajátkezű levelekben. Már maga ez az egy körülmény is figyelmeztethet minket arra: ne képzeljük, hogy Zrínyi íródeákjaival íratott leveleit mind diktálta. Nyilvánvaló, hogy nagyon sokszor megelégedett a tárgy és a főbb szempontok megjelölésével, a szövegezést hagyta „secretarius”-aira, maga csak a kész levelet írta alá, és esetleg ellátta záradékkal meg utóirattal. A legvalószínűbb az, hogy főleg az utóirattal ellátott levelek ilyen másokkal fogalmaztatott írásművek. Zrínyi ugyan sajátkezű leveleiben is alkalmaz olykor utóiratot, de ez ritkán fordul elő, viszont a nem sajátkezű levelek esetében nagyon gyakori jelenség. Így akart a más által íratott levélnek mégis egyéni színt adni, hozzácsatolni valamit a maga egyéniségéből.

Ha a fenti lehetőséget figyelembe vesszük, mindjárt világossá válik a megyékhez írt levél idegenszerűségének oka: a levelet — Zrínyi ügyében ugyan, és valószínűleg az ő szempontjainak, gondolatainak figyelembevételével —, de másvalaki írta. Nem a szokásos íródeákok, hiszen ezeknek a stílusától is eltér, hanem olyan valaki, akinek kenyere volt a hosszadalmas, komplikált Werbőczyánus fogalmazás. Önként kínálkozik a föltevés, hogy a levél szerzője Zrínyi bizalmas embere, Wittnyédy István.

A közvetett bizonyítékokhoz sikerült megtalálnunk a közvetlen és kétségtelen bizonyítékot is.

¹⁴ Ld. Zrínyi levele II. Rákóczi Györgyhöz 1654. febr. 21.

¹⁵ 1664. júl. 17.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratára örzi *Wittnyédy István leveleskönyvét*,¹⁶ illetőleg annak fennmaradt részét, mert közben egész évsorok hiányzanak. A levelek legnagyobb részét valószínűleg nem a leveleskönyvben fogalmazták — javítgatások csak kevésen láthatók —, hanem utólag másolták be; írásuk több kéz munkája. Mai bekötése szerint a második kötet végén található több levélfogalmazvány, köztük az egyiknek fölíratára: „Az *Varmegyékre irando leuelnek conceptusa*”, szövege pedig nem más, mint azé a két levélé, amelyeket már ismerünk, mint Győr és Szepes megyékhez Zrínyi aláírásával 1659. június 24-én elküldött leveleket. Keltezése is megvan, csak aláírása hiányzik. A számtalan javítgatással teli szöveg *Wittnyédy István kezeirása*.¹⁷

Itt a magyarázata a szokásostól annyira eltérő jogászi stílusnak. A levél és fogalmazványa a keltezés szerint Csáktornyan készült, tehát Wittnyédy mindenestre Zrínyivel való megbeszélés alapján, az ő gondolatainak figyelembevételével írta ezt a levelet. Ezért lehet hangulatában sok hasonlóság Zrínyi írásaival, de akinek jó füle van, kihallja a szenvedélyes szavakból is az eltérő tónust. Wittnyédy is szenvedélyes ember, érzés- és gondolatvilága sok tekintetben megegyezik Zrínyiével, csakhogy — ha szabad egy hasonlattal élni — Zrínyi-ben minden olyan, mint a magas hőfokra hevített acél izzása, Wittnyédy a pattogó, ropogó, füstölő rőzseláng.

Wittnyédy leveleskönyve még egy meglepetést tartogat a számunkra. Ugyanott, ahol a „*varmegyékre irandó levélnék conceptusát*” találjuk, van egy *öt levéltől álló fogalmazványosorozat* is. Három latin és két magyar nyelvű levél. A latin levelek címzettjei a király, egy főherceg, egy gróf, a magyaroké a nádor és a primás. Mindegyik levél ugyanarra a tárgyra vonatkozik: a soproni evangélikusok támogatása a helybeli plébánossal való viszályban. Az 1658. október 23-áról, Sopronból keltezett három latin nyelvű levél Zrínyi aláírásával megvan a soproni városi levéltárban.¹⁸ A fogalmazványok viszont világosan *Wittnyédy kezeirása*. Ennek az öt levélnek az esetében Zrínyi szerepe igazán nem több, mint a *támogatás*. Nevét adta egy általa helyesnek ismert ügy megsegítésére, de a levél szövegezésében nem sok része lehetett. A nádorhoz és a primáshoz ugyanebben a tárgyban s nyilván ugyanekkor írt magyar nyelvű levelek csak ezekből a fogalmazványokból ismeretesek.

Az így földerített két eset följosóit annak a föltételezésére, hogy Wittnyédy olyan esetekben is lehet Zrínyi leveleinek szerzője, amelyeknek fogalmazványa a töredékes leveleskönyv anyagában nem maradt fönn. Nagyon valószínűnek tartjuk a stílus alapján, hogy ilyen a Széchy-perrel kapcsolatban Wesselényi nádornak írt, Csáktornyan 1657. augusztus 26-án kelt levél.

Zrínyi nem sajátkezü levelei közt tehát meg kell különböztetnünk két, sőt három csoportot: 1. azok a levelek, amelyeket tollbamondott. Hogy ilyenek voltak, azt bizonyítja a Csáky Istvánnak 1663. június 19-én írt levele. A levelet nem a maga kezével írta, csak az aláírás és az utóirat van tőle, az utóirat pedig így szól: „Megbocsásson édes Gróf Uram, Kegyelmednek nem az magam kezével írok, jobban megolvashatja talán Kegyelmed így, mert igen rossz író vagyok.” Az „igen rossz író” kifejezés bizonyos, hogy nem a fogalmazásra vonatkozik, hanem az írás szépségére, vagy még inkább arra, hogy a harcok közben nem szívesen fogta a pennát a szablya helyett. A 2. csoport: azok a levelek, amelyeket íródeákjaival, vagy egyéb megbízottjaival íratott, s ezek közül is azok a levelek, amelyek mégis közvetlen közreműködésével készültek, és végül a 3. csoport: azok a levelek, amelyekhez esetleg csak nevét adta.

De fölmerülhet az a kérdés: vajon szükséges-e ez a megkülönböztetés, szükséges-e a levelek ilyen analízise? Hiszen Zrínyi a levelek aláírásával kifejezte azt, hogy a levelekben foglaltakkal egyetért, azokat a magáénak vallja. Ha a leveleket csak történelmi forrásként tekintjük, ez így is van. Csakhogy Zrínyi író is, akinél minden szó, minden kifejezés, maga az egész stílus is fontos. Nem mindegy, hogy egy levél csak nagyjából fejezi-e ki Zrínyi gondolatait, vagy pedig hogy minden szava, fordulata, hangja és hangsúlya is az övé-e. Hogy egy Zrínyi-levél, amelyet nem a maga kezével írt, melyik csoportba tartozik, csak a legkifinomultabb stíluselmzéssel állapítható meg. Ezt az elemzést természetesen ki kellene terjeszteni a latinizmusokon kívül a *teljes magyar szókincsre, kifejezésekre, hangalakokra stb.*

A teljes nyelvi és stíluselmzést *Zrínyi leveleire vonatkozólag ugyanígy el kellene végezni*, ahogyan ez megtörtént már költői és prózai műveit illetőleg.¹⁹ Nemcsak azért, mert a levelek is beletartoznak írói működésének eredményébe, hanem azért is, mert éppen a *levelekből*

¹⁶ A leveleket válogatva kiadta FABÓ ANDRÁS a Magyar Történelmi Tár 15. és 16. kötetében 1871-ben

¹⁷ Öszinte köszönetemet fejezem ki dr. Csatkai Endrénak, a soproni Liszt Ferenc múzeum igazgatójának, aki számomra kikérte a Soproni Állami Levéltár anyagából Wittnyédy Istvánnak egy sajátkezü levélét és megküldötte nekem fényképmásolatát. Ez tette lehetővé annak a megállapítását, hogy a levélfogalmazvány csakugyan Wittnyédy kezeirása.

¹⁸ Lad. LI. fasc. I. Nr. 1.

¹⁹ KLANICZAY i. m. 177–201., 322–330., 449–453.

lehet legjobban megállapítani alapvető szokáncsét, mindennapi életének beszédmódját, és ez vihet közelebb írói nyelve megértéséhez, irodalmi nyelve kialakulásának megismeréséhez.

Ugyanolyan mértékben, ahogyan a magyar nyelvű levelek, megérdemlik a nyelvi és stílusvizsgálatot Zrínyi *latin levelei* is. Ezekből látszik az, hogy Zrínyi valójában *kétnyelvű író*. Leveleit latin nyelven még sokkal könnyebben és szebben írja, mint magyarul. Hiszen itt nem került szembe a kifejezés nehézségeivel. Kész irodalmi nyelvet kapott, egész grammatikai stilisztikai, retorikai iskolai képzettsége a latin klasszikusokon nyugodott, szenvedélyes pátosza is könnyebben csendült meg a latin nyelv szuperlatívuszain, mint a nehezebb járású magyar nyelven. Latin levelei gyakran valóságos remekművek; akár barátjához, Ruchich Jánoshoz írt leveleit nézzük, akár a királyhoz írt nagyszámú levelét. Az előbbieket csupa emberi melegség, szívporkázó hangulatváltozások a derűs tréfától a nemzet sorsán érzett fájdalomig. Az utóbbiaknak valami különös belső ritmusa van: a tárgy világos megjelölése, ellenállhatatlan biztonságú érvelés vagy ellenvélemények cáfolása, a maga igazának, helyesnek vélt javaslatának szinte fenyegetésig menő hangsúlyozása, s azután egy fordulattal a köteles engedelmesség színleges hangoztatása. Különösebb vizsgálat előtt már ez az általános kép: világos fogalmazás, tömörség, céltudatosság megéreztetni az olvasóval, mikor van a kezében olyan levél, amelyet Zrínyi maga fogalmazott, még ha nem is eredeti írásban maradt fenn, és viszont mikor olyan, mint a főntebb látott magyar és latin Wittnyédy-levelek.

Latin és magyar levelekből áll majdnem kivétel nélkül Zrínyi egész fennmaradt levelezése. A néhány *olasz levél* vizsgálatára nem tértünk ki. *Egyetlen egy német vagy horvát levelét sem ismerjük*. Ami horvát írás alatt Zrínyi neve áll, az hivatalos irat, oklevél, nem magánlevél. Jellemző módon Ruchich János zágrábi főispánnal, jó barátjával is latinul és nem horvátul levelezett. Hogy második feleségével, Löbl Máriaival hogyan levelezett, vajon németül-e, arról semmit se tudunk, mert ezekből a levelekből egyet sem ismerünk.

*

Egy tévesen Zrínyinek tulajdonított levél

Azok a Zrínyi-levelek, amelyekről az előzőkben beszéltünk, végeredményben mind hitelesek, a kérdés csak az volt, melyik őrzi közülük Zrínyi eredeti fogalmazását, és melyik csak főbb vonásaiban az ő gondolatait, vagy esetleg pusztán egy ügyvel való egyetértését. Van azonban egy olyan levél is, amely csak félreértés alapján szerepelt eddig Zrínyi Miklós levelei közt. A Markó Árpád-féle kiadásban a 29. szám alatt található ez a levél, amelyet 1657. december 7-én írt állítólag Csáktornyáról Zrínyi Miklós Thököly Istvánnak. Markó a lelőhelyet így adja meg: „Közlí: Széchy, IV. 272. és a Tört. Tár 1896. évf. 215. l. Másolata Széchy szerint az Orsz. Széchényi Könyvtár kézírataiban Thököly István levelező könyvében 250 Quart. Hung. jelzés alatt.”²⁰

A levél írója híreket közöl arról, hogy Krakóban s azon innét „igen kezdett grassáln az pestis”, hogy „Prussiában az svéciai király erős hadakkal újabban bejött volna” és „megbékéltet a dánussal”, és kifejezi azt a kívánságát, hogy a levél címzettje „nem mulatja el . . . , hogy én is már egyszer épülhetnék valami jó török lóra.” A lengyelországi hadi események iránti érdeklődés, sőt az azokról másoknak írt tájékoztatás nem lenne szokatlan dolog Zrínyi részéről, hiszen tudjuk, mennyire érdekelték őt ezek. Csak az a valószínűtlen, hogy éppen a Felvidék északi szegélyén, Árvában, Késmárkban otthonos Thököly Istvánt az ország másik feléből, Csáktornyáról kellene tájékoztatni olyan dolgokról, amelyeknek a színhelyéhez a címzett ugyancsak közelebb volt, mint a levél írója, és akinek abban az irányban kitűnő összeköttetései voltak. Még kevésbé valószínű, hogy Zrínyi azért panaszkodjék, hogy nem tud török lóhoz jutni, s hogy *végre egyszer* szert tegyen ilyenre, éppen a Tátra vidékére írjon kérést, még ha Thököly István esetleg a leghíresebb lótenyésztők közé tartozott is.

Ha azonban nemcsak Markó és Széchy közlését, hanem magát a leveleskönyv-kéziratot nézzük meg, vagy csak az első közlést, a Történelmi Tár idézett helyét, mindjárt kiderül, hogy Széchy Károly súlyos és szinte alig érthető tévedést követett el azzal, hogy elhagyta a levélnek a leveleskönyvben megadott címét: „Paria literarum Domini Bani ex Arce die 7. Decembris 1657. missarum”²¹ és záradékát: „Anno et Dye ut supre”, és az elhagyott záradék helyett önkényesen odaírta a következő, ott nem található kelteztést: „Csáktornyán, die 7. decembris 1657.”

²⁰ Zrínyi Miklós levelei. Közzéteszi MARKÓ ÁRPÁD. Bp. 1950. 65.

²¹ Sajnos a Történelmi Tárban történt közzététel, 1896 óta a nagyon rongált állapotban levő leveleskönyv lapjai tovább pusztultak a legutóbbi években történt konzerváltság és így a címzésből ma már csak ennyi van meg: „Itrar Dni Bani ex Arce Arva die — — missar.”

Tudatos hamisítás szándékát föl sem lehet tételteni, ennek nem is lett volna semmi értelme. De az bizonyos, hogy a szöveget nem a kézirat, hanem a Történelmi Tár szövege alapján adta ki, mert ugyanazt a modernizált helyesírást követi, ahogyan az eredetivel ellentétben a Történelmi Tár közli a levelet, pusztán csak a Történelmi Tárból még rövidítve közölt szavakat (kgd = kegyelmed) oldja föl, s bár az első közlő lelkiismeretesen adja a levél címzését és záradékát, Széchy ezeket elhagyja, illetőleg megváltoztatja a fönt leírt módon. Nemigen lehet mást elképzelni, mint azt, hogy Széchy, vagy az, aki ezt a levélszöveget számára kimásolta a Történelmi Tárból, nem jegyezte föl a keltezés helyét, Árva várát, csak a dátumot, Széchy azután, gondolván, hogy Zrínyi legtöbb levelét Csáktornyárról keltezte, önkényesen odaillesztette ezt a keltezést a levél végére. Ettől kezdve pedig senki sem kételkedett a levél szerzőjében, hiszen Csáktornyárról keltezett levél ebben az időben föltehetően Zrínyi levele. Az első biztos eredmény tehát a levéllel kapcsolatban az, hogy *nem Csáktornyán, hanem Árva várából írták*, még akkor is, ha a cím helyes olvasása nem „in arce Arva . . . missarum”, mint ahogyan a Történelmi Tár adja, hanem „ex arce”, Árva várából küldött levél.

De fölmerülhet az a kérdés, vajon nem lehetséges-e mégis, hogy Zrínyi egyszer Árva várában járt és onnan írt Thököly Istvánnak? Hiszen a levelekönnyben adott cím szó szerint azt jelenti, hogy a bán úr Árva várából küldött levelének másolata. Ezt a föltevést megerősíteni látszik az a körülmény, hogy a legtöbb levél címzésében „ad dominum” kifejezés után van a címzett neve vagy rangja megadva, és például található a leveleskönyvbe bemásolva két Wittnyédy-levél is ezzel a formulával: „Paria literarum domini Stephani Vithnedi”. Csakhogy ezeknek a végén ott van a soproni keltezés is, sőt az egyiken az aláírás is. És viszont más esetben is előfordul az a pongyola fogalmazás a címzésben, hogy valaki levelének a valakihez írt levelet érti a leveleskönyv másolója, például a Késmárkról 1658. március 29-én Barcsai Ákoshoz írt levél másolata is ilyen cím alatt áll: „Paria literarum omini Achatii Barcsai”.

Hogy ebben az esetben semmiképpen sem lehet szó Zrínyi Miklós leveléről, hanem hogy éppen ellenkezőleg *Thököly István levele ez Zrínyi Miklóshoz*, annak kétségtelen bizonyítékát adja a leveleskönyvben az ál-Zrínyi-levél után közvetlenül következő levél. Ennek a levélnek a címzése: „Paria literarum domini Banfi 7. Decembris ex arce Arva scriptarum 1657”. A levél tartalma, sőt gyakran szavai is ugyanazokról a lengyelországi és poroszországi eseményekről szólnak, mint az előző levél, kivéve a török ló ügyét. Az pedig tökéletesen lehetetlen, hogy Árva várából ugyanazon a napon, 1657. december 7-én Zrínyi Miklós is, meg egy Bánfi is írva egy majdnem azonos szövegű tájékoztató levelet írtak volna Thököly Istvánnak. Az ellenkezője viszont teljesen érthető, és a kor szokásának is megfelelő: Thököly István tájékoztatta a lengyelországi eseményekről Zrínyit is, Bánfit is. Ugyanazon a napon írt két levelet, és a Zrínyinek írt levelében megemlítette a török lóra vonatkozó kívánságát, mert tudta, hogy a lengyel ügyek érdeklők, lóküldési kérréssel pedig őhozzá is gyakran fordultak mások.

Az 1657. december 7-ről kelt levelet tehát ki kell hagyni Zrínyi leveleinek sorából, és a Zrínyihez címzett levelek egyikeként kell nyilvántartani.²³

Csaba Csapodi:

ZRINYI'S LETTERS WRITTEN BY OTHERS

Author analyses the idiom of M. Zrínyi's letters written in Hungarian. Zrínyi's autographic letters are characterized by lucidity in wording, by true Hungarian vocabulary. Nevertheless, in letters treating subjects far from everyday life the style is solemn and in those dealing with politics and law we find quite a number of technical terms and also the style to be somewhat sophisticated. In spite of this the style of Zrínyi's autographic letters displays a strong Hungarian idiom with but a moderate amount of Latin phrases. Some of his letters, however, do not follow this pattern but contain a greater number of Latinisms, etc. Author proves that the letters written by Zrínyi's scribes were not always dictated by him. He sometimes confined himself to point out the subject-matter and the principal points of view, leaving the wording of the letters in charge of his „secretarius”. The letters signed but not written by Zrínyi can be classified in three groups: those dictated, those for which he gave instructions to his scribes and those only signed as in consent.

²² Wittnyédy István több ízben kért lovat Thököly Istvántól a maga és mások számára. A Magyar Történelmi Tár közlésébe ezzel kapcsolatban hiba csúszott be. (15. k. 258.) A 9. levélben a tartalommutató szerint Wittnyédy arra kéri Thököly Istvánt, hogy „hét lábas lovat adja el Zrínyinek.” A levél szövegéből ellenben az derül ki, hogy nem Zrínyi, hanem Nádasdy kéri a lovakat.

²³ Ezért hagytuk ki ezt a levelet Zrínyi összes műveinek sajtó alatt levő kiadásából.